

Voorrang voor moeders

Het omgekeerde-suppressoreffect

Willem Hofstee

De specifieke stelling die hier wordt ontwikkeld, luidt: bij beoordeling en selectie van wetenschapsbeoefenaars dient een bonus te worden toegekend voor ouderschap, met name aan vrouwen. De algemenere versie luidt: wanneer beoordeelden onderhevig zijn geweest aan een tijdelijke natuurlijke handicap, dient de schatting van hun toekomstig potentieel te worden opgewaardeerd. Behalve aan moeders, kan hierbij met name worden gedacht aan vluchtelingen die hebben moeten inburgeren in de autochtone taal en cultuur.

De stelling zal worden geargumenteed in termen van algemene principes van beoordeling (Hofstee, 1999). Dat onderwerp wordt gekenmerkt door een intens ingewikkelde argumentatiestructuur, waarin met name rechtvaardigheids- en doelmatigheidsargumenten om voorrang strijden en elkaar besmetten. Zuivere beoordeling is gediend met de ontrefeling van zulke niveaus van argumentatie (niet met reductie van het beoordelingsprobleem tot bijvoorbeeld een juridisch of economisch vraagstuk). Daarbij pleegt een zekere mate van formalisering verrassende resultaten op te leveren, zoals ook hier het geval zal blijken.

In de onderhavige argumentatie ligt het hoofddaccent op institutionele doelrationaliteit, dat wil zeggen doelmatigheid vanuit het gezichtspunt van de beoordelende instantie. Door gaans zijn pleidooien voor voorrang gebaseerd op rechtvaardigheids- en/of maatschappelijke argumenten, onder stilzwijgende erkenning dat ze indruisen tegen de institutionele rationaliteit. De invalshoek is hier precies omgekeerd: betoogd wordt primair dat het toekennen van een bonus bij bepaalde achterstanden doelrationeel is; secundair, dat overwegingen van rechtvaardigheid zich er niet tegen verzetten. Dit laatste sluit uit dat een beroep wordt gedaan op het argument van 'specifiek vrouwelijke kwaliteiten'; dat argument kan weliswaar geldig zijn binnen de doelmatigheidscontext, maar in het concrete geval is het discriminatoir: als die kwaliteiten relevant zijn, moeten ze als zodanig en zonder aanzien des persoons in de beoordeling worden betrokken.

Het predictief karakter van beoordeling en selectie

Een eerste premisse is dat beoordeling en selectie (met het oog op aanstelling, bevordering, honorering van een aanvraag, en dergelijke) primair betrekking hebben op de toekomst en niet op het verleden als zodanig. Weliswaar vormt het verleden de enige grond waarop de voorspelling in kwestie kan worden gebaseerd – hetgeen ertoe leidt dat gemakkelijk een blikvernauwing optreedt waarbij de toekomst uit het oog wordt verloren – maar dat verleden is niet *als zodanig* van belang. Bij selectie zijn iemands prestaties niet van belang bij wijze van *verdienst*. Dat is wel het geval bij de uit-

reiking van een prijs of onderscheiding, maar zulke zuiver *retrospectieve* processen zijn hier niet aan de orde; een nieuwe werkgever zal er bijvoorbeeld niet over peinen alsnog premies uit te reiken voor bijzondere prestaties van een sollicitant in diens vorige baan. In een selectiecontext fungeren eerdere prestaties als indicatoren voor iemands *potentieel*. Een voorbeeld: twee personen A en B zijn even oud; A heeft 10 publicaties op haar naam staan, geproduceerd in de afgelopen 5 jaar, B heeft er 15 over een periode van 10 jaar. *Ceteris paribus*, en onder de assumptie dat lineair extrapoleren de meest in aanmerking komende voorspellingsstrategie is, heeft A een hoger potentieel dan B, ook al is het buiten kijf dat de verdiensten van B omvangrijker zijn: bij A moet men die nog maar afwachten.

De bedrieglijkheid van indicatoren

De betrekkelijke waarde van prestatie-indicatoren voor beoordeling wordt hier specifiek beargumenteerd voor het geval van selectie van wetenschappelijk personeel; het argument heeft echter een bredere basis.

De wetenschapsbeoefenaar draagt publiekelijk zichtbare sporen met zich mee in de vorm van publicaties. Bibliometrische analyse verschaft vervolgens de mogelijkheid aan die publicaties gewichten toe te kennen, met name naar de mate waarin er door anderen naar wordt verwezen. Er zijn redenen om aan te nemen dat publicatie- en citatie-indices een betere voorspellende waarde hebben dan de interviews, referenties, tests en assessment centers waartoe men bij andere categorieën van hoger personeel zijn toevlucht moet nemen.

Maar indicatoren stimuleren ook de gemakzucht. Beoordelen en selecteren van huidige of toekomstige collega's in een professionele organisatie is voor de meeste betrokkenen een taak waar zij zich het liefst aan onttrekken, en indicatoren bieden daarvoor gelegenheid. Specifiek voor organisaties met een scientistisch klimaat – niet hetzelfde als wetenschappelijk, maar wel vaker voorkomend in wetenschappelijke settings – bestaat daarbovenop de gedachte dat beoordelingsprocessen idealiter objectief, in de zin van geautomatiseerd of gebureaucratiseerd, zouden verlopen. Die opvatting is niet verdedigbaar. De algemene reden is dat indicatoren een ontoelaatbare reductie opleveren van wat wordt beoogd, maar een nadere argumentatie (cf. Hofstee, 1999, p. 157 e.v.) van deze algemene stelling voert hier te ver. In de huidige context is het vooreerst voldoende te argumenteren dat er minstens nog andere indicatoren in de beschouwing moeten worden betrokken.

Zoals in het eerder gegeven voorbeeld al bleek, dienen bij voorspelling van iemands potentieel niet alleen opbrengst-

maar ook kostenindicatoren in de beschouwing te worden betrokken. Deze premisse is weliswaar axiomatisch, maar wordt dagelijks en op grote schaal uit het oog verloren. Vacaturecommissies staren zich blind op aantallen publicaties in plaats van ze zelfs maar te delen door het aantal mensjaren dat erin is geïnvesteerd – hoe primitief en voor de hand liggend die verdiscontering ook is. Hier wordt niet betoogd dat de beoordelaar met rekenwerk zou kunnen volstaan, maar wel dat het blindvaren op deficit rekenwerk bij voorbaat irrationeel is.

Het argument van speeltijdbeperking

De wetenschappelijke speeltijd bij moeders is structureel geringer dan bij andere bevolkingscategorieën. Het dragen en zogen van kinderen, inclusief het 'ontzwaneren', is voorbehouden aan vrouwen. Of de verzorging en opvoeding van kinderen in de vroege jeugd naar believen over beide ouders zou kunnen worden verdeeld, is een vraag waaromtrent diepgaande meningsverschillen bestaan; in de praktijk valt te constateren dat ook hier het hoofddaccent op de moeder valt. Bij gebrek aan systematisch onderzoek kan de schatting van een ervaringsdeskundige (Jansen, 1999) dienst doen: kinderen brengen in totaal (over de jeugdperiode genomen) een reductie van de wetenschappelijke speeltijd van de moeder met zich mee ter waarde van $4\sqrt{N}$ mensjaren op, met N = het aantal kinderen.

Krachtens de aard van dit betoog zou men ook een onderscheid tussen vaders en kinderloze mannen kunnen verdienen. Bij twee 45-jarige mannen met een onderling gelijkwaardige publicatie- en citatielijst, waarvan de één een aantal kinderen heeft helpen grootbrengen, kan men aannemen dat de wetenschappelijke speeltijd voor die persoon aan meer beperking onderhevig is geweest, en dus voorspellen dat hij in de toekomst productiever zal zijn dan de ander, nu de beperking is opgeheven. In de praktijk echter is het verschil in zuivere speeltijd niet groot, uitzonderingen daargelaten.

Bij vluchtelingen, al dan niet in de context van wetenschapsbeoefening, is naar redelijke inschatting sprake van een aanzienlijke natuurlijke handicap van tijdelijke of althans aflopende aard. Ook hier ontbreekt empirisch onderzoek over die omvang. In beide gevallen zal dat gebrek aan gegevens voor een deel zijn te wijten aan het feit dat de maatschappelijke discussie overheersend in termen van rechtvaardigheid wordt gevoerd.

Verdiscontering van achterstandsfactoren

Het antwoord op de vraag hoe bij beoordeling en selectie natuurlijke achterstanden dienen te worden meegewogen, vergt een psychometrische analyse. Voorop staat de vraag of handicaps, vanuit het gezichtspunt van institutionele doelrationaliteit, moeten worden meegewogen in negatieve zin – zoals menigeen intuïtief zou zijn geneigd te doen – dan wel in positieve zin, zoals hier wordt aangetoond. Het model dat aan de orde is, zou men het omgekeerde-suppressormodel kunnen noemen.

We hebben te maken met drie soorten variabelen: het te voorspellen criterium C (potentieel; toekomstig rendement), de predictoren P (bijvoorbeeld publicatie- en citatiecijfers), en de achtergrondvariabele M (bijvoorbeeld moederschap).

We nemen aan dat de predictoren een positieve voorspellende waarde hebben, dus $r(P,C) > 0$, en dat de correlatie tussen de achtergrondvariabele en de predictoren negatief is, dus $r(M,P) < 0$. Moeders hebben ceteris paribus minder gepubliceerd dan niet-moeders, waaronder vaders. De vraag is nu onder welke omstandigheden M een positief gewicht β zou krijgen in de voorspelling van C . Het antwoord is eenvoudig af te leiden uit de teller van het regressiegewicht voor M in de multi-pele predictie van C met P en M als predictoren:

$$\beta > 0 \text{ als } r(M,C) > r(P,C)r(M,P)$$

waarbij het product $r(P,C)r(M,P)$ volgens plausible assumpties (zie boven) negatief is. Stel dat $r(P,C) = .5$ en $r(M,P) = -.4$, dan is $\beta > 0$ als $r(M,C) > -.20$. Met andere woorden: *zelfs als moederschap een licht negatieve voorspellende waarde voor toekomstig wetenschappelijk rendement zou hebben, dan nog zou het rationeel zijn het in positieve zin mee te wegen.* M functioneert hier derhalve als omgekeerde of negatieve suppressor (normaliter correleert een suppressor juist positief met een predictor). De analyse levert in eerste instantie een verrassend sterk argument op voor toekennen van een bonus voor moederschap.

Vervolgens moet natuurlijk worden geargumenteed dat moederschap niet sterk negatief zal samenhangen met toekomstige wetenschappelijke productie. Opgemerkt moet worden dat het betoog zich kan beperken tot diegenen die *gegadigden* zijn voor een functie, subsidie en dergelijke; de overigen spelen in een concreet geval geen rol. Binnen de groep van *gegadigden* zal het lastig zijn te argumenteren waarom moeders (op het moment dat hun natuurlijke handicap ongeveer is afgelopen) zich in negatieve zin van niet-moeders zouden onderscheiden. Men zou bijvoorbeeld de verwachting kunnen uitspreken dat het moederschap een blijvende remmende nawerking zal hebben, maar de omgekeerde verwachting, namelijk dat de herintreedster extra gretig zal zijn om kansen te verzilveren, is minstens zo plausibel. Los van deze predictieve overwegingen komt hier voorts een normatief argument (zie onder) om de hoek kijken: het staat iedereen vrij in abstracto te theoretiseren over de verwachte waarde van $r(M,C)$, maar in een concreet geval zou het baseren van een *beslissing* of zelfs maar *uitspraak* op een negatieve correlatie discriminatoir zijn.

Aan de verleiding de psychometrische analyse verder door te voeren dient weerstand te worden geboden. Weliswaar kan bijvoorbeeld worden afgeleid dat de gederfde mensjaren (zie voor moederschap de Functie van Jansen hierboven) niet volledig meetellen in de predictieformule. Het regressiegewicht van M zal namelijk alleen even hoog zijn als dat van P wanneer $r(M,C) = r(P,C)$, hetgeen niet te verwachten valt: moederschap is redelijkerwijs geen valide voorspeller van *wetenschappelijke* productie. Vervolgens zou het in beginsel mogelijk zijn de gederfde mensjaren uit te drukken in een aantal gederfde publicaties, zodat uitspraken van het type 'een aantal van N kinderen is m publicaties waard' zouden kunnen worden geformuleerd. In ieder concreet geval echter zal een *gegadigde* op zijn of haar eigen merites moeten worden beoordeeld. Een bekend scenario is bijvoorbeeld dat jonge moeder-onderzoeksters niet zozeer bezuinigen op *productie* in de vorm van zuiver-wetenschappelijke publicaties, als wel op *investeringen* in de vorm van bijvoorbeeld

(buitenlandse) reizen, publicaties voor bredere publieken, en dergelijke, doorgaans gevat onder het hoofd 'netwerkvorming'. Dergelijke mechanismen, die maken dat de persoon in kwestie minder 'naam' of 'gezicht' heeft, vergen actieve alertheid van de beoordelaar in kwestie.

Normatieve overwegingen

In het voorafgaande is herhaaldelijk, zowel expliciet als tussen de regels, de ceteris-paribusclausule gehanteerd. De stelling dat het toekennen van een bonus aan moeders doelrationeel is, blijkt op goede gronden verdedigbaar, maar dat geldt alleen onder die clausule.

De gelijkheidsclausule zelf is echter niet gemakkelijk aanvechtbaar. Men zou bijvoorbeeld van mening kunnen zijn dat onder vrouwen in het algemeen, waaronder moeders, van nature minder wetenschappelijk potentieel te vinden valt dan onder mannen. Empirisch gesproken hoeft die mening niet bij voorbaat onjuist te zijn. De veronderstelling van gelijkheid neemt hier echter een *normatieve* gedaante aan. In de concrete selectiecontext is het bij de grondwet verboden onderscheid te maken naar geslacht. De opvatting in kwestie, juist of onjuist, is dus buiten de orde. De handelingsvrijheid in termen van doelrationaliteit wordt in zo'n concreet geval – dus niet in theorie, maar in de toepassing – ingeperkt door randcondities van normatieve aard.

Van de weeromstuit zouden mannen zich gediscrimineerd kunnen voelen als moederschap bij sollicitaties positief wordt meegewogen. Het bezwaar zou kunnen luiden dat de mannelijke gegadigde per definitie niet de gelegenheid heeft gehad zich op die manier te onderscheiden, zodat de beslissing, hoe rationeel ook, discriminatoir is. Dat het bezwaar riekt naar sofisterij, komt doordat discriminatie (tegen vrouwen) en 'positieve' discriminatie (voor vrouwen) niet dezelfde status hebben in de maatschappelijke discussie; op een principiële vlak echter is dat onderscheid wel degelijk aanvechtbaar. Bij wijze van praktische oplossing zou de selectiecommissie erop kunnen wijzen dat argumenten in de sfeer van vaderschap in beginsel wel degelijk ontvankelijk zijn.

Een andere randconditie in de rechtvaardigheidssfeer is dat inderdaad sprake is van een natuurlijke handicap, niet noodzakelijk in de biologische zin van het woord, maar in de zin van 'als onvermijdelijk gevolg gelegitimeerd'. Als iemand een aantal jaren in de gevangenis heeft gezeten en daardoor een wetenschappelijke-productieachterstand heeft opgelopen, zou het (onder vergelijkbare assumpties) nog steeds rationeel zijn die tijdelijke handicap in positieve zin te verdisconteren; die verdiscontering zou echter niet te legitimeren zijn aangezien hier het 'eigen-schuld'-argument opgeld doet. (Anderzijds zou negatieve verdiscontering evenmin acceptabel zijn, aangezien de schuld wordt geacht te zijn gedelgd door de straf). Bij moeders is dat argument – 'had je maar niet je tijd moeten besteden aan kinderen krijgen' – niet acceptabel: weliswaar is er, zelfs misschien in wel sterkere mate dan bij het plegen van een delict, sprake van een beslissing, maar niet van schuld aangezien de beslissing, en daarmee het gevolg, bij voorbaat is gelegitimeerd door bijvoorbeeld de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (art. 16.1, 'Men and women of full age [...] have the right [...] to found a family'). In die zin is er sprake van een natuurlijk-

ke handicap. Bij vluchtelingen is de redenering mutatis mutandis redelijkerwijs dezelfde, bijvoorbeeld onder verwijzing naar artikel 14.1 van de Universele Verklaring ('Everyone has the right to seek and enjoy in other countries asylum from persecution'); bij andere categorieën immigranten kunnen er problemen rijzen. Men kan zich een casus voorstellen waarin een afgewezen autochtone sollicitant (met een betere 'record') voor een overheidsfunctie de verkiezing van een immigrant zonder vluchtelingstatus aanvecht als zijnde een onrechtmatige daad; schrijver deze waagt zich voor dat geval niet aan een voorspelling van de uitspraak van de rechter.

Conclusie

De conclusie van dit betoog luidt als volgt: vanuit het gezichtspunt van de beoordelende instantie is het rationeel, een tijdelijke handicap zoals moederschap in positieve zin te verdisconteren in de beoordeling; aangezien er vervolgens geen overwegingen in de sfeer van rechtvaardigheid zijn die zich tegen een dergelijke verdiscontering verzetten, is deze werkwijze geboden. Immers, volgens breed gedeelde opvattingen in westerse samenlevingen is een selecterende instantie niet alleen gerechtigd maar ook gehouden de meestbelovende kandidaat te verkiezen, wanneer er geen overwegingen van rechtvaardigheid in het spel zijn die zich daartegen verzetten.

Noot

De auteur is Jos M.F. ten Berge, Trudy (G.) C.G. Dehue, Anita Jansen en Henk A.L. Kiers zeer erkentelijk voor hun commentaar op een eerdere versie.

Literatuur

Hofstee, W.K.B. (1999). *Principes van beoordeling: methodiek en ethiek van selectie, examinering en evaluatie*. Lisse: Swets.
Jansen, A. (1999). Persoonlijke mededeling, 28 september.

Summary

Priority for mothers in selection: the reverse suppressor effect
Willem K.B. Hofstee

On the basis of plausible assumptions fed into the general formula for multiple regression, motherhood receives a positive weight in predicting future productivity. Psychometrically, this result constitutes a 'reverse suppressor effect' as opposed to the regular suppressor effect in which a background variable receives a negative weight. Furthermore, priority for mothers (and others who have been subject to a temporary natural handicap, for example, refugees) is not objectionable, as the handicap is a consequence of a human right documented in the Universal Declaration. It follows that priority for mothers (and refugees) is both rational and legitimate.

Prof.dr. W.K.B. Hofstee is hoogleraar psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, Heymans Instituut, Grote Kruisstraat 2/1, 9712 TS Groningen.